

Giriş

Avtobioqrafizm yazıcının sətirler,cümlələr ardında gizlənən yaşantılarıdır. Hər bir peşəkar yazıcının yaradıcılığına taleyində baş verən hadisələr öz təsirini göstərir. “İstənilən obraz müəllifin içindən keçir, hər bir obrazda bir az müəllif özü də olur” (Əyyub Qiyas). Əsərlərində avtobioqrafik çalarların aşkar duyulduğu yazıçılarımızdan biri də İ.Şıxlıdır. Qazaxda dünyaya gələn şöhrəti bütün dünyaya yayılan, əsərləri əldən-ələ, dildən-dilə gəzən İ.Şıxlı.Yaradıcılığa şeirlə başlasada, həyat onu bir nasir kimi yetişdirdi. İlk şeirinin çapından sonra müəllif həmin sevinidiyi, həm kədərləndiyini söyləmişdi. Sanki İ.Şıxlı o andan etibarən nəsr sahəsində böyük uğur qazanacağıni hiss etmişdi. Müəllif əsərlərində elə canlı, təkrarsız xarakterlər, obrazlar yaratmışdır ki, illər keçsə də bu əsərlər öz aktuallığını itirmir , geniş oxucu kütləsinin diqqətini cəlb edir. Ədibin “Kon-serv qutuları”, “Həkimin nağılı”, “Səhəri

yam” ifadəsini nə üçün sərlövhəyə çıxması-nın səbəblərini açıqlayır” (Təyyar Salamoğlu). Əsər ölümə başlayır və ölümə də bitir. Romanın əvvəlində gənc Ələddinin ölümünü görürüksə, sonda isə günahsız qatil Həsən ağa çinar ağacına söykənərək əbədi yuxuya gedir.

Müəllifin ədəbi dünyasının son cümlələri,sətirləri olan bu romanı xəstəliyi səbəbindən həyat yoldaşı Ümidə xanıma diktə edərək yazdırmışdır. Təsədüf deyil ki, yazıçı romanı oxutduqdan sonra “Hə, artıq ölə bilərəm” demişdi. Oğlu E.Şıxlının sözləri ilə desək “Ölən dünyam” əsərini yazmaq ideyası olmasaydı, o, bəlkə də doxsan beşinci ildə yox daha tez ölərdi. Sanki qarşısına məqsəd qoymuşdu ki, bu əsəri yazıb bitirsin”. Romanda arasında qan davası olan iki nəşildən Alqazaxlılar və Çıraqlılardan bəhs olunur. Həsən ağa ov zamanı gənc qohumu Ələddini güllə ilə bilməyərkədən öldürmüş, beləliklə, iki tayfa arasında ədavət düşürəcək o bədbəxt -hadisə baş vermişdi. Bu qan davasını sakitləşdirən nəsillərin baş-

İSMAYIL ŞIXLININ “ÖLƏN DÜNYAM” ROMANINDA AVTOBİOQRAFİZM

gözləyirdik”, “Haralısan, ay oğlan” kimi nəsr nümunələri oxucuda dərin təəssürat yaradan, eləcə də düşündürən hekayələrdir.

İ.Şıxlının əsərləri həyatın özüdür. “Cəbhə gündəlikləri” ində də əsas qəhrəman yazıçıdır, xatirələrin müəllifidir. Səngərdə düşmənlə üz-üzə gələrək həlak olan hər bir əsgerin puç olmuş xəyallarını, arzularını görür, arxa cəbhədə o, onlar üçün axıdılan göz yaşlarını duyurdu.

“Ayrılan yollar” isə cəmiyyətdə yeni bir yolun yarandığına işarə idi. “Müəllif romanın mövzusunu “dəyişməyə doğru gedən” zəmandan götürür və onun obyektiv səciyyəsi-ni verməyə çalışır. “Ayrılan yollar” da insanlar planı yerinə yetirmək uğrunda gecə-gündüz çalışan və bu çalışma prosesində sadəcə “canlı insan olmağa vaxtı qalmayan surətlər” (Elçin) kimi yox, öz duyğu və düşüncələri , sevinc və iztirabları ilə özəl bir dünya yaşayan təbii varlıq kimi də uğurla təsvir edilmişdir.” (Təyyar Salamoğlu). Əllinci illərin ikinci yarısı yazarın yaradıcılığının yüksəlişi dövrü hesab olunur. Həmin illərdə müəllifin “Məni itirməyin”, “Daim axtarışda”, “Namərd gülləsi”, “Ölüləri qəbristanda basdırın” kitabları çıxmışdır. Yazıcının əsərlərinin əsas tematikası isə namus, qeyrət, mərdlik, vicdan, insanlıqdır. Övladlarına son nəfəsində “Adam olun , kişi kimi yaşayın” deməsi vəsiyyəti, tək istəyi idi. Bu amal ədibin əsərlərinə də sirayət etmişdi: “Namus qaçağı”, “Namərd gülləsi”, “Ölən dünyam” “Dəli Kür”. Yaradıcılığının şah əsəri, müəllifin üzərində on il gərgin axtarışlar etdiyi- “Dəli Kür”dür. Əsərin baş qəhrəmanı Cahandar ağa obrazı təkrarolunmaz xarakteri ilə yaddaşlardır. Yazıcının isə yaratdığı obraza müəyyən mənada rəğbəti diqqətdən yayınmır. Oxucu lara görüşlərinin birində ədibə ünvanlanan “İndiki zamanda Cahandar ağa

kimi kişiler yetişə bilərmimi?- sualına o təbii olaraq “Yox” cavabını verib” İ.Şıxlının fikrincə, qüdrətli şəxsiyyətin yetişməsi üçün gerek insan qürurunu, heysiyyətini,mənəviyyətini aşağılayan rəzalətə rəvac verən qanunlar olmasın” (Himalay Qasımov). Həmin "qanunlar" əsasında həyatı idarə edilən, başına müsibətlər gətirilən insan talelərinin əks olunduğu romanı “Ölən dünyam”dır ki, “Cahandar ağanın mənəvi varisləri bu romanda öz ölən dünyalarının son günlərini yaşayırlar” (Vaqif Yusifli).

“Ölən dünyam”ın real obrazları

Yazar əvvəlcə xoş həyatını sürən və qohumluğu olan iki nəslin bir-birilə ədavəti üzündən hər birinin arzularının, diləklərinin məhv olmasını təsirli şəkildə oxucuya çatdırır. Həmçinin sovet dövründə xalqımızın fiziki-mənəvi ağrılarını təsəvvür etməyə imkan yaradır. Romanda müəllif “Ölən dün-

biləni Ömər koxa və Güllü xanım olur. Ömər koxa da öz sərt xarakteri ilə bizlərə Cahandar ağanı xatırladır. Əgər Cahandar ağa əxlaqi dəyərləri kobud şəkildə pozaraq başqasının arvadını qaçırdıb, bacısından tələb etdiyi namus, qeyrət timsalı ola bilmərsə, Ömər koxada biz heç bir ciddi yanlış görmürük. Əksinə, Ömər koxa qan düşməni olmaq istəmir “Qanı qanla yumazlar, oğul, biri də sənin ocağının başındadı,qan-qana,südsüdə qarışib” . Halbuki onu həyata bağlayan Ələddin və onunla bağlı arzuları idi. Axı o toy edə cəkdi “Fələyin nə yaman oyunları var imiş, belə də zülm olarmı? Şıvırtı kimi bir oğlanı nə tez torpağın altına apardı rəhminə qurban olduğum tanrı? Ölüm mənimdi, balam getdi. Görünür düz deyirlərmiş, kötük üstə neçə çırpılar doğranırmış”. Baş verən bu hadisə onu çox sarsıtmış, dağ cüsbəli kişini zəiflətmış di bir günün içində tamam taqətdən düşmüşdü. Ömər koxa sərtliyi ilə yanaşı saf yumşaq qəlbli bir insan idi. Gənc nişanlısını itirən Qaratelin əlacsızlığını görər ərək Ələddinin qardaşını onunla evləndirməyi qərara alır. “Bilmirəm qocalıqdandı nədəndi,ay bala , heç uzun saçlının ahına dözə bilmərəm”. Yazıçı bu obrazın adını dəyişdirmək istəyirmiş səbəbi isə xeyli maraqlıdır sən demə yaxın dostu İsa Muğannanın babasının da adı Ömər olumuş, o müsahibələrinin birində söyləmişdir ki, “Rəhmətlik qardaşım Ömər İ.Şıxlı ilə yaxın idi.İsmayıl xəstə olanda Ömər tez -tez onun yanına gedib-gəlirdi. Ona babamın həyatından danışır, sən yaxşı yazıçısan,mənim babam haqqında yaz deyirdi. Ömər babam məhkəmə iclasçısı olub. Cəza çəkməli bir

çox insanı xilas edib. Bu səbəbdən ona Koxa deyirdilər.

Nərmin Sultan (*Davamı var*)